

Ressenya del llibre: Ginesta, Montse (2023).
L'aventura de recollir aquelles velles i extraordinàries cançons

Rut NOLLA BERTRAN

Autoria:

Rut Nolla Bertran
Universitat Rovira i Virgili, Espanya
<https://orcid.org/0009-0003-3031-0691>
rutnolla@gmail.com

Citació:

NOLLA BERTRAN, Rut (2024). Ressenya del llibre:
Ginesta, Montse (2023) *L'aventura de recollir aquelles velles i extraordinàries cançons*. *Ítaca. Revista de Filologia*, (15), p. 273-280.
<https://doi.org/10.14198/itaca.28022>

Fitxa bibliogràfica:

Ginesta, Montse (2023): *L'aventura de recollir aquelles velles i extraordinàries cançons*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 232 p. ISBN 978-84-9191-285-9

Paraules clau:

Obra del Cançoner Popular de Catalunya, cançó popular, memòries, missions de recerca, folklore

Rebut: 01/02/2024, **Acceptat:** 15/02/2024

El 13 de setembre de 1935, desafiant un cel tapat i un vent enèrgic, Joan Tomàs i Joan Llongueres feien camí cap a Bescaran, poble de les Valls de Valira (Alt Urgell), quan se'ls creuà un conill. «Ah! si fóssim caçadors! Ja en som; no de conills, però sí de cançons», anotà Tomàs en la memòria que va redactar amb motiu de la missió a la vall de Ribes, la Cerdanya i el Baridà per a l'Obra del *Cançoner Popular de Catalunya* (OCPC) (1922-1936). Amb aquestes paraules, senzilles i definidores, acaba *L'aventura de recollir aquelles velles i extraordinàries cançons*.

El llibre, editat per Publicacions de l'Abadia de Montserrat el 2023, presenta tota una mar de records que Montse Ginesta, des de la seva posició d'il·lustradora i escriptora, va destriar a partir de *Materials* (els vint-i-un volums a cura de l'enyorat Josep Massot i Muntaner, que recullen, sota el segell de la mateixa editorial, memòries i cançons de les seixanta-cinc missions de l'Obra del Cançoner, juntament amb unes de voluntàries de Palmira

Aquest treball es comparteix sota la llicència de Reconeixement-No-Comercial-CompartirIgual 4.0 Internacional (CC BY-NC-SA 4.0):
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

©2024 Rut Nolla Bertran

Jaquetti). Malgrat que no se n'especifiquen els criteris de selecció en l'obra, els passatges escollits per Ginesta encaixen amb la noció d'*aventura*, que encapçala el títol. Reflecteixen ben bé l'actitud de *caçadors* dels missioners: resiliència, receptiva i alhora oberta a viure qualsevol episodi inesperat.

Així, l'elogi cap a la tasca dels col·laboradors de l'OCPC és palpable des de la pàgina inicial de citacions. Catalunya és, als ulls de Josep Tomàs, «un poble d'ànima artista» i la cançó popular, per a tots els prohoms que s'hi citen, un dels seus tresors més preuats. Les opinions exposades de Joan Amades, Higini Anglès, Palmira Jaquetti i Baltasar Samper constaten la diversitat de visions que hi havia ja llavors als Països Catalans sobre la salut d'aquest gènere etnopoètic.

Davant del repte que suposa reflectir aquesta complexitat, el llibre incorpora, abans dels retalls de trenta-nou missions diferents, un breu capítol introductori. La contextualització es fa més que necessària si es té en compte la dificultat d'oferir un retrat fidel de les memòries de l'OCPC i, sobretot, de triar-ne algunes de les més *extraordinàries* per a captar l'atenció del públic general sense caure en la desfiguració del que eren realment les sortides.

Amb l'apartat es guia el lector a través d'una mena de qüestionari, que l'adverteix del llibre que trobarà; un llibre que defuig l'etiqueta d'*acadèmic* i que, com ja es pot intuir en el disseny de la coberta i de les pàgines interiors, s'inscriu de ple en l'objectiu de divulgar la tasca feta des de l'Obra del Cançoner. Són també una evidència d'aquest objectiu les capçaleres dels trenta-nou capítols posteriors, descriptives i uniformes –amb any, missioners, missioner que signa les missions, número de cançons recollides i lloc de destí indicats. Precedeixen sempre els resums dels capítols, que donen una idea al lector del que trobarà en cadascun i en faciliten la lectura desenredada, curiosa, al gran públic.

Són un dels gran encerts de l'adaptació de Ginesta, igual que les fotografies complementàries a alguns passatges, encara que hi hagi alguna incongruència puntual entre les dades oferides a les capçaleres i als resums. Tan sols fent una ullada general als títols, ja es detecten algunes de les virtuts de la tria de l'escriptora: d'una banda, la discriminació positiva en relació amb les dones missioneres, perquè gairebé hi apareixen totes les missions en què participaren; de l'altra, la presència equilibrada –o, més ben dit, proporcional a la realitat– de missions d'arreu dels Països Catalans, que s'ajusta a la freqüència amb què els col·lectors –dels quals, en total, n'apareixen vint-i-quatre al llibre– van visitar les diferents parts del territori catalanoparlant.

En les seves col·laboracions amb l'OCPC les quatre missioneres de l'Obra del Cançoner visitaren indrets diversos: des del Pallars i l'Aran, passant pel Ripollès, fins a Palma. Al marge de les missions que Palmira Jaquetti també va fer amb Enric d'Aoust –el seu marit–, tant ella com Maria Carbó, Mercè Porta i Dolors Porta van viatjar sense la companyia de cap home. El llibre compta amb retalls de sis de les vuit missions dutes a terme expressament per a l'OCPC només per dones i s'encarrega de reflectir una de les imatges més clares de com i qui eren aquestes missioneres: Jaquetti i Carbó recorren els Pirineus catalans totes dues soles, a peu o de vegades en matxo, a la recerca de cantaires per pobles de muntanya. Tot plegat en uns temps en què els viatges s'allargassaven molt més que ara.

D'aquella vida de la primera meitat del segle xx en queda avui dia un deixant que es fon per moments. Les memòries conserven, però, un viu testimoni de com funcionava el món i de com el veien els missioners. Per sort, són un reflex que traspasa les fronteres polítiques de Catalunya, perquè el projecte s'estengué a l'Alguer, a la Catalunya del Nord, a la Franja, a les Balears i al País Valencià. En el llibre, Montse Ginesta agafa fragments de les memòries d'aquests darrers tres territoris, entre els quals destaca l'illa de Mallorca, que hi apareix en fins a set ocasions. Els fragments retraten un *modus vivendi* del passat i, amb unes descripcions a estones poètiques, conserven estampes de paisatges que hi recorden i que consolaven els missioners els dies que la feina no rutllava com hauria. La plasticitat de moltes de les cròniques deixa entreveure el criteri de Ginesta com a il·lustradora. Baltasar Samper i Josep Maria Casas Homs, per exemple, en un viatge en tren de Palma a Lluçmajor el 1925, observen «una mà de molins, característics d'aquesta terra, que, quan estan plegats, semblen gegants esquelets de peixos lluna posats dalt de les torrelles de pedra picada» (p. 58).

Costums, economia i mentalitat es trobaven en un moment de canvi. El 1923 a Joan Tomàs i a Bartomeu Llongueres els sobtà trobar-se amb una cantaire gironina, Maria Sarau, que fins feia no gaire encara duia gipó i que quan plovia anava amb esclops pel carrer. A Barruera (Alta Ribagorça), Palmira Jaquetti i Maria Carbó qualificaven una dona amb ulleres de «curios exemplar de la nostra espècie» (p. 163). A la zona de la ribera Salada (Solsonès), Higini Anglès i Pere Bohigas van visitar la Vallonga, una informant que, com a vídua, en un inici no volgué cantar res per a respectar el dol que li pertocava cap al seu marit.

Ginesta col·lecciona escenes d'aquest tipus i il·lustra amb la seva elecció situacions recurrents amb què es trobaren els missioners de l'OCPC, com les reaccions desconfiades i la invenció de teories en què la gent, esporuguida dels col·lectors forasters, es recreava per a apaivagar la seva incertesa. En efecte, els missioners rebien tota mena d'atributs: el 1926, a Petra (Mallorca), amb les seves *màquines*, Baltasar Samper i Ramon Morey eren acusats de «lladres de veus» (p. 75). De manera similar, a Balaguer, el 1929 deien que les cançons servirien als missioners per a fer una comèdia o una novel·la, o fins i tot, amb una visió simplificada del que era la capital catalana, que les durien a l'Exposició de Barcelona.

Eren habituals els comentaris de burla o d'advertiment cap als que decidien ajudar els missioners i col·laborar en l'Obra del Cançoner amb el seu repertori de cançons. Si per algun motiu tot no sortia com tocava, la desil·lusió creixia. Així s'explica que el 1930 uns cantaires de Santa Eugènia (Mallorca), emocionats per ser gravats amb el fonògraf, es decebessin quan l'aparell s'espatllà: haurien de donar la raó a familiars i amics, que els havien alertat d'una possible estafa. A banda, el llibre recull un fragment de la missió a l'Alt Empordà duta a terme el 1928 en què Amades detallà fil per randa el tipus de reaccions dels potencials informants d'arreu; retalls així testimonien la cura de la tria de Ginesta.

Tanmateix, si per alguna qüestió es caracteritzen les memòries, és per la pluralitat de situacions que immortalitzen. En localitats com ara Balaguer, els col·lectors van arribar a sentir-se aclaparats de la bona rebuda. El 1929, en la memòria, Joan Amades escriu: «[S]ense que nosaltres ens dirigíssim a ningú, aviat ens rodejà una munió de dones parlant-nos de cançons o oferint-se per cantar» (p. 143). La citació denota, doncs, una altra de les evidències que Ginesta s'encarrega de fer constar.

Més enllà del rol de les missioneres, el paper de la dona com a informant és cabdal en l'OCPC; un projecte que, darrere el lideratge de Rafael Patxot i Jubert, amagava la iniciativa de la seva cunyada –ja traspassada–, Concepció Rabell i Cibils, i el finançament econòmic de la fundació al seu nom. El contrast entre el repertori que oferiren les dones i els homes tant en quantitat com en qualitat es fa palès en diferents retalls. A l'Urgell, Tomàs i Amades no trobaren, en general, homes que sabessin cançons del seu interès; fins i tot el 1932, Amades feia notar «com la cançó és patrimoni generalment de la dona», tenint en compte que a Vimbodí només van tro-

bar un home «que era donat al camp» i que, per tant, els podia servir com a informant (p. 173-174).

La reacció de les dones de Balaguer, però, mostra alhora el que implica l'Obra del Cançoner per a molta gent. Que els col·lectors haguessin de redactar aquestes cròniques fou, sens dubte, una de les directrius més encertades del consell consultiu de l'OCPC. El llibre en demostra la rellevància amb escriu, tot i que la combinació de passatges d'una mateixa missió puntualment genera dubtes al lector perquè sovint costa d'esclarir quan, entre fragments amb dates força allunyades, hi ha hagut un canvi en la localitat des d'on els missioners redacten la memòria.

És cert que molts informants actuaren des de l'interès més pur i materialista, arribant a nivells extrems com el d'una cantaire de Bóixols (Pallars Jussà), que volia fer pagar més o menys diners a Jaquetti i a Carbó en funció de la veu amb què els cantés les melodies. «Terra pobra i resseca, on l'avarícia creix entre l'herba espinosa!», exclamava Jaquetti en la crònica (p. 49). Ginesta recull passatges en què els missioners reflexionen sobre el contrast entre aquesta gasiveria –no exclusiva dels pobles muntanyosos– i la bona fe de molts informants, que quedaren marcats per la col·laboració en el projecte.

Resulta evident l'empremta que deixà l'estada dels col·laboradors de l'OCPC en centenars de persones, que sovint es passaven l'any sencer recordant tonades a l'espera de l'anunciat retorn dels col·lectors. Amb l'arribada dels missioners, hi ha a qui se li descobria un univers sencer: alguns mallorquins, «senzills i plens de bonhomia», es quedaven estupefactes –com altra gent d'arreu– en veure que es podia «copiar música» (p. 72). A Galliners (Pla de l'Estany), així mateix, Faustí Prat, *Fustinu*, violinista que rondava la setantena, en quedà meravellat.

Cal subratllar, en aquest sentit, que el llibre també inclogui anècdotes vinculades al món musical. L'interès dels missioners anava més enllà del patrimoni immaterial. Així doncs, a Graus (Ribagorça), el 1933 Tomàs i Amades van fer-se construir una gralla tradicional de la zona pel fuster que havia fet les del poble. I és que, en els escrits aplegats al llibre, els missioners deixaren constància del saber popular i de les tradicions locals que els van transmetre els habitants dels llocs que visitaren: per exemple, a Calella, el músic Nan explicà a Tomàs i Amades que no és bo menjar ni taronges ni allioli en la vigília d'una actuació; a Cocentaina (Comtat), Just Sansalvador va descriure, en una missió de 1925, la tradició de la sortija.

En el decurs d'explicar les *aventures* de recollir cançons, les memòries triades per Ginesta no només serveixen com a incursió a la música i els costums populars, sinó també a l'onomàstica de moltes poblacions. Hi apareixen renoms de cases (com *ca na Peu de Rata*, a Manacor; *can Moles*, a Ciutadella, o *ca la Monja*, a les Borges Blanques) i de persones (*la Barretaire*, de Salàs de Pallars; *el Xic Rodet*, de Verges, o *la Munda del Llodrigo*, de la Bisbal de Falset), per la qual cosa la lectura també n'és grata des de la vessant més lingüística. Pensant en aquestes mirades alternatives dels textos, i en la possibilitat que algun lector vulgui seguir indagant sobre la figura dels missioners, s'agraeix l'apartat final de l'obra, on s'indica a quin volum de *Materials* pertanyen les memòries retallades, endreçades cronològicament al cos del llibre.

En la majoria d'aquestes missions és patent la col·laboració de l'Església en l'OCPC. L'estratègia d'adreçar-se a rectors o mossens d'antuvi equivalia, per regla general, a un èxit assegurat. Des dels contactes i el poder que els oferien els seus càrrecs, podien orientar els col·lectors sobre possibles cantaires i sobre l'estat de la cançó al municipi.

Al marge de la varietat de cançons recollides –de les quals no hauria estat pas malament ensenyar-ne una mostra al llibre, encara que se centri en el procés i no en el resultat de l'OCPC–, la situació del gènere i la qualitat dels cantaires era ben variada, i així es reflecteix en els passatges. Els col·lectors toparen amb informants com Dolors Fageda, d'Amer (la Selva), bona cantaire amb un bell repertori a qui la inseguretat la traïa i li feia canviar les lletres; també amb alguns com Josepa Miralles, *la Vella Angelona*, de Puigverd de Lleida (Segrià), que recordava bé el text de les cançons però no pas les tonades. Una cantant excepcional la trobaren a Olot (la Garrotxa): Maria Bagué, *Maria Pastora*, els entregà l'ànima i la veu, i els cantà cent quaranta cançons.

Al Vallès, a Eivissa o a Formentera, entre d'altres, els col·lectors trobaren «penúria de música» (p. 135), igual que en pobles com Catí (Alt Maestrat) s'adonaren de la presència de la jota, que es ballava «amb el mateix entusiasme que a la terra del Pilar» (p. 99). En algunes zones si la cançó era encara prou viva era per motius funcionals. Amades afirmava que «si el conreu de l'olivera es perd, pot creure's que la cançó morirà a passes de gegant» (p. 174). Tot i alguna visió optimista puntual, vista per exemple en cas del Baix Llobregat, les cròniques preveïen una extinció que el lector d'avui dia pot confirmar.

Dels retalls d'aquestes memòries se'n poden extreure un grapat de reflexions més, com ara que les freqüents missions per parelles eren garantia gairebé assegurada de rigor en la feina. No són dietaris objectius, sinó que, tal com avisa la contracoberta, són redactats de viatges amb marques estilístiques dels missioners. Palmira Jaquetti, molts cops amb un to nostàlgic al final de les missions, n'és l'exemple clar; regala textos farcits de poesia al lector mentre explica que «les cançons han anat decantant-se» a la seva gerra com «fruita madura» (p. 185).

El llibre assoleix l'objectiu que es proposa amb el títol. Ofereix una mirada polièdrica del que eren les missions i de la dedicació dels col·lectors, que aprofitaven l'estiu, les vacances o els caps de setmana per a fer recollida. S'explica fins i tot que Jaquetti i D'Aoust, entre el seu casament i el viatge de noces, se'n anaren al Pallars i la Ribagorça a fer una missió per a l'OCPC. Moguts per un sentiment patriòtic que també manifestaren alguns dels seus informants en zones com la del Montsant, metòdics, soferts, van sobreviure a veritables *aventures*, com un ruixat que va enxampar Jaquetti i Carbó de camí a Vilamitjana (Pallars Jussà), que les va desorientar i les va fer anar a parar a una central elèctrica de Tremp.

Els missioners es caracteritzaven per un esforç i una paciència que el llibre sap reflectir bé. Baltasar Samper, en la missió a Mallorca i Menorca de 1927, escrivia, després de cremar-se pel sol: «[T]enim al coll senyals dolorosos, que moderarien els nostres entusiasmes, si aquests cantaires no ens fessin oblidar la pròpia pell» (p. 109). Jaquetti, al seu torn, afirmava que «la paciència, com més es talla més creix, si no és que s'assequi» (p. 164).

Com és sabut, les petites històries fan la història. *L'aventura de recollir aquelles velles i extraordinàries cançons* així ho demostra. De la mà de les veus dels missioners, qualsevol lector, amb menys o més coneixement previ sobre el projecte, pot fer un petit tast d'uns retalls que cerquen una imatge fidel de les missions i de la iniciativa de l'OCPC. En un d'aquests passatges Enric d'Aoust havia d'acabar d'escriure les memòries d'una missió al Pallars perquè Jaquetti emmalaltí. El missioner explicava: «Si aquest treball fos meu, ho deixaria tal com és. [...] El treball, però, no és meu. El treball ha d'ésser complet. Reclama una fi» (p. 122).

Aquestes paraules són l'essència de les memòries de l'OCPC, de l'actitud dels seus missioners, i s'adiuen a la perfecció amb el que, anys més tard, diria el seu curador, Josep Massot i Muntaner: «Penso que és molt més útil

treballar per als altres que no treballar per a un mateix.» Montse Ginesta s'inscriu de ple en aquesta filosofia altruista. Gràcies a aquest llibre divulgatiu, un bocí de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, tot un projecte cabdal en la història de la cultura popular dels Països Catalans, tindrà un racó reservat a les prestatgeries de moltes llars.